

אל המבקש

עלון חודשי להפצת תורת המוסר בדרכו של מרן הסבא מנובהרדוק זצוק"ל

ניסן תשפ"ד

שנה ט' גיליון מס' 123

הפסח מורה על שהוא יתברך אחד!

המהר"ל מפראג זי"ע

בלשון מצה על דבר שאין בה טעם כלל לקרא אותו בשם מצה שקראו (שבת ע"ט ע"א) שלא מליח ולא קמיח ולא עפיץ מצה, בשביל שאין בו דבר כלל, לפיכך המצה היא על חירות שכך הוא ענין החירות שאין בו התפעלות כלל.

וכמו שהשעבוד נרמז במרור על שם המרירות המופלג המורה על שעבוד כי כל מרור האוכלו מתפעל מן מרירתו, כך מורה המצה על חירות שאין בה התפעלות זהו ענין החירות בעצמו.

ועוד דע כי אי אפשר שיצאו ישראל מן השעבוד כי אם על ידי הקדוש ברוך הוא בעצמו, ולא מצד המזל ולא בשום צד זולת זה כמו שיתבאר בעזרת השם יתברך. ולפיכך לא יצאו ישראל במדריגה שיש בה זמן רק במדריגה שאין בה זמן, כי כל הדברים נופלים תחת הזמן ונבראים בזמן זולת השם יתברך שאינו נופל תחת הזמן. ולכך אסר להם החמץ שהויתו נעשה בזמן וצוה על המצה שהויתה בלא זמן, ולפיכך היה אכילתם ביציאתם לחירות המצה שאין לה המשך זמן כלל ואסר להם החמץ שנעשה בזמן, כי ישראל יצאו לחירות במדריגה אלהית שאין בה זמן.

ולפיכך נתן הכתוב הסבה באכילת מצה שלא הספיק בצקת אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים וגאלם, זכר מלך מלכי המלכים אצל זה, וביאור זה כאשר היו רוצים להכין עצמם אל הדרך לצאת והתחילו לעסוק בבצק, לא הספיק בצקם להחמיץ שגאולתם היתה בלא זמן, להודיע כי הגאולה שלהם מדריגה נבדלת לא מצד המזל שהוא גשמי פועל בזמן, וכך היה גואל אותם הקדוש ברוך הוא בלי המשך זמן כלל כאשר אמרנו, לפי שיצאו לא על ידי מזל ולא על ידי שאר כח שהם נופלים תחת הזמן רק על ידי הקדוש ברוך הוא שאינו נופל תחת הזמן ולפיכך גאל אותם בלי זמן, ולכך צוה על המצה קודם שיצאו ממצרים, לאכול המצה עם הפסח, ודבר זה אמת ברור כאשר תדע ענין מצה.

ועוד פרשנו כי המצה פשוטה שהרי אין בה שאור, וכל דבר שהוא פשוט מבלי שמצטרף אליו דבר הוא ענין החירות, שהרי המשועבד יש בו צירוף שהוא מצטרף אל אשר הוא אדון לו משעבד בו, ומי שהוא בן חורין עומד בעצמו אין לו צירוף כלל רק עומד בעצמו, ולפיכך ראוי מי שיצא אל החירות אל המצה שהיא פשוטה מבלי צירוף שאור, וזה בעצמו לשון מצה שבא על דבר שהוא פשוט. ואסר החמץ שיש בו צירוף שאור ודברים אלו בארנו למעלה גם כן, והם דברים ברורים אמתיים באין ספק ועוד יתבאר בעזרת השם יתברך.

(גבורות ה', פרק לו)

"ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש על מצות ומרורים יאכלוהו" (שמות י"ב).

כבר נתבאר לך כי הפסח מורה על שהוא יתברך אחד, ולכך נצטוו שאסור לאכול הפסח בשני חבורות (מכילתא פרשת בא), שאם כן היה זה חלוק ופרוד וכל עבודת הפסח מורה שהוא יתברך יחיד. וזה נודע ביציאת מצרים, שהרי עשה הקדוש ברוך הוא עם ישראל נסים ונפלאות במצרים כרצונו ואין מי יאמר לו מה תעשה, וכל הנסים ונפלאות במצרים להודיע שהוא יתברך יחיד בעליונים ובתחתונים, כמו שאמר יתרו (שמות י"ח): עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים וגו' ועוד יתבאר זה לקמן.

ומפני זה היה קרבן פסח מורה על אחדותו יתברך, וצוה לאכול הפסח על מצות ומרורים, להורות כי מאתו שהוא אחד יבאו פעולות מחולקות. ולא נאמר כי אחר שהוא אחד פעולותיו אחדים, שלא ימשך מדבר שהוא אחד רבוי פעולות, כי האש שיש בו טבע אחד אינו פועל רק פעולה אחת לחמם, והמים שיש בהם טבע אחד אין פעולתם רק לקרר. ואין הדבר הזה בעליון יתברך כמו שהיו סוברים המינים שאמרו מפי עליון לא תצא הרעות והטוב, כלומר מן אחד לא יבא דברים מחולקים, אבל האמת אינו כך אבל הוא יתברך אחד ומיוחד כמו שהורה לנו בהוציא אותנו ממצרים ונודע אחדותו בעולם, מכל מקום הוא פועל פעולות הפכיות שהוא הגואל ומביא השעבוד כמו שגאלנו ממצרים והוא הביא השעבוד על ישראל.

ולפיכך צוה לאכול הפסח הזה המורה על האחדות על מצות ומרורים, המצה מורה על הגאולה כאשר ידוע והמרורים על השעבוד לומר כי הכל בכחו שהוא המוחץ והוא הרופא, ובעז"ה בענין הזה נאריך לקמן.

ואל תאמר הרי המצה אינה מורה על הגאולה, רק בשביל שלא הספיק בצקת של אבותינו להחמיץ כי גרשו ממצרים וזה לא היה בלילה קודם שיצאו, בשלמא המרורים שפיר מורה על שעבוד ישראל אבל מצה שהוא מורה על הגאולה איך היה מורה על הגאולה ועדיין לא היה זה שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ. אם תרצה תוכל לומר כמו שפירוש הרמב"ן שהיה גלוי וידוע לפני הקדוש ברוך הוא שעתידין לצאת בחפזון, שכן אמר (שמות י"א): בשלחו כלה גרש יגרש אתכם בעל כרחו, וכמו שגלה להם שיגרש אותם בעל כרחם, כך גלה להם שלא יספיק בצקת שלהם להחמיץ שכל כך יגרש אותם. אמנם לקמן יתבאר דלא קשיא מידי והוא נכון כאשר אמרנו שעיקר המצה מורה על הגאולה כמו המרורים שמורה על שעבוד, כי המרירות מורה שעבוד, לפי שהאדם מתפעל מן המרירות כמו שמתפעל המשועבד לכך המרורים מורים על השיעבוד, וכן המצה שנקראת מצה בשביל שאין בה טעם כלל והאוכלה לא יקבל שום התפעלות, ורז"ל שמשו

ניתן לקבל עלון זה במייל: elhamevakesh@gmail.com

הגישה למייל מתבצעת ממקום שמאושר ע"י ועדת הרבנים לענייני תקשורת

כנגד ארבעה בנים דברה תורה

מִרְן אֲדַמּוּ"ר הַסְּבֵא זְצוּקְלָל"ה

ומצינו שבעל ההגדה מחלק את ה'עולם' לארבעה בנים, ואמר: "כנגד ארבעה בנים דברה תורה: אחד חכם, ואחד רשע, ואחד תם, ואחד שאינו יודע לשאול". ויתכן, שהחלוקה הזאת היא חלוקה הכרחית - אשר בין המצב היותר נמוך ובין המצב היותר גבוה עוברים ביניהם הארבעה בנים האלה; והתורה דיברה רק לאלה - כי יותר אין במציאות אשר התורה תדבר אליהם: חכם, רשע, תם, ושאינו יודע לשאול.

הרשע שואל (שמות יב, כו): "מה העבודה הזאת לכם?" - הוא מתרעם על כל האמצעים שעל ידם הגיע הצדיק לצדקו: למה לנו את העבודה הזאת לבקש את ה'בינתיים' של הצדיק ואת ה'בינתיים' של הרשע? ולמה צריכין באמת את הדקדוק בכל העניינים הדקים? ועל כל ה'לשמה' הוא מתנגד - כי לדעתו לא נחוץ כל כך להחמיר על כך 'חוט השערה' ולהילחם עם כל נטייה ופנייה.

ועל ה'בינתיים' של הרשע אינו רואה כל כך חיסרון. כי מה יעשה? - האם בשביל שאינו רוצה לוותר מכבודו כל כך יחשב מפני זה לרשע? ופיו מלא אמתלאות להצדיק את כל דרכו: זה מוכרח לו; וזה אינו יכול; ומזה קשה לפרוש; וזה יותר מידי גבוה. ובכלל, אינו תופס בשכלו את הצורך לבקש בהשתדלות גדולה את כל המחשבות והנטייות הדקות שלו; ולברוח מן כל ריח של כבוד כבורח מן האש; ושכל דק מן (דברים ח, יז): "כוחי ועוצם ידי יהיה אצלו כמו אפיקורסות. ועל כל העבודה הזאת הוא שואל: למה כל זאת? ולמה צריכין לכל זה?!

ולכן: "אף אתה הקהה את שיניו ואמור לו (שמות יג, ח): "בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים"; וכמו שנאמר (ירמיה ב, ב): "כה אמר ה' זכרתי לך חסד נעורייך אהבת כלולותיך, לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה" - והרי לנו שעיקר החסד שזכר להם, הוא מה שמסרו את נפשם אל גזירת ה' והלכו ברעיון של 'נעשה קודם לנשמע' ("ע"פ שמות כד, ז; ועי' ע"כ במאמר 'בתקופות העולם' פ"ו). והגם שהוא מדבר מקום לא זרוע - לא שאלו כלום איך יחיו שמה; ואלא כיון ששמעו את ציווי ה' שילכו - הלכו ולא שאלו כלום! וזהו 'חסד גדול' - ובשביל זה היו ראויים לצאת ממצרים. ואילו פחדו לילך למדבר - היו נשארים במצרים תחת שעבוד של פרך!

ולכן, לרשע ששואל: "מה העבודה הזאת לכם", ומתרעם על כל מסירות נפש - תאמר לו: "בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים" - לי ולא לו; ואילו היה שם לא היה נגאל" - אני שהפקרתי את עצמי ונמסרתי אל גזירת ה', לכן נגאלתי ממצרים. ואילו אם הוא היה שמה - לא היה נגאל, כי גם שמה היה מפחד לילך אחרי הציווי וללכת למדבר, כי אינו רוצה לוותר מחייו כלום; ולכן היה נשאר במצרים.

ולאו דווקא במצרים; אלא אם לא ימסור את עצמו להפקיר את כל 'חוט השערה' המפריע 'לשמה' - סופו הוא שיפול מטה מטה; ויתגברו עליו טבעו ומידותיו ויוציאו אותו מן העולם: כי מה שירצה לא ישיג, ומה שישגי לא ירצה. ויומם לא ינוח וילילה לא ישקוט, כי "רבים מכאובים לרשע" (תהילים לב, י).

והחכם שואל (דברים ו, כ): "מה העדות והחוקים והמשפטים אשר ציווה ה' אלוקינו אתכם?" - כי יודע הוא כי אין חוק בלא משפט ('עי' ע"כ במאמר 'בתקופות העולם' פ"ו). וכל קיום התורה תלוי בשיקול הדעת. ואנה טועה האדם? - הוא רק במקום ששוקל בדעתו. ועל פי רוב מצוי השיקול הדעת רק בדקות ובחוסר השערות של המידות והמשפטים. ואם האדם לא יהיה מסור בכל רצונו להרגיש את נגיעותיו ופניותיו - ודאי שעל כל דבר דק יעבור ולא ירגיש, יראה ולא יכיר. כי הוא כדברי חז"ל על הפסוק (הושע ד, יב): "עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו", וז"ל (פסחים נב): "כל המיקל לו - מגיד לו" (כל המיקל לו - מודה לדבריו; כלומר וכו' ושבחו ואמר האמת עמו - מפני שמיקל לו והתיר לו". ר"ח"); ולכן ישקול כמו שילבו חפץ!

וזהו כל ה'בין' עובד אלוקים לאשר לא עבדו: מה שזה מבקש את ההשגה והעבודה על כל דקות העניינים; ומרגיש כי כל דבר ועניין דק יכול להרוס את כל ה'לשמה' וה'הרוח חיים' שלו. ואילו זה לא חס על כך, ומביט על כל הפקרת העניינים הדקים כעל דבר מותר ובלתי נחוץ. זה לוחם עם כל דבר דק; ואילו זה מרגיש את כל החיים שלו בדברים הדקים האלה.

ולכן, הראשונים שהיה שכלם חזק והיו גיבורי כח - שעמדו על שיקול דעתם האמיתי, זכו לקיום התורה, לתיקון המידות ולחיים הנצחיים. וכמו שאמר חז"ל ("ע"ז יז): "בכה רבי ואמר: יש קונה עולמו בכמה שנים, ויש קונה עולמו בשעה אחת". ועל מה בכה? - רק על מה ששיקול הדעת מחייב אותו; ובכל זאת זה קונה אותו מיד וזה לכמה שנים.

וכמו שמצינו בחז"ל, וז"ל (ברכות לג): "מעשה במקום אחד שהיה ערוד, והיה מזיק את הבריות, באו והודיעו לו לרבי חנינא בן דוסא. אמר להם: הראו לי את חורו ("שהוא יוצא משם". רש"י). הראוהו את חורו, נתן עקבו על פי החור, יצא ונשכו ומת אותו ערוד ("מצאתי בהלכות גדולות, אמרי במערבא: כשהערוד נושך את האדם, אם הערוד קודם למים - מת האדם; ואם האדם קודם למים - מת הערוד, ונעשה נס לרבי חנינא ונבקע מעין מתחת עקבו". רש"י). נטלו על כתפו והביאו לבית המדרש. אמר

כנגד ארבעה בנים דברה תורה – המשך

לא יכיר כי כל האדם תלוי בדברים ובעניינים הדקים; ואם לא יברר את מידותיו הרי הוא כסומא שלא ראה אור מימיו, ו'נגיעה' דקה תנחה אותו ושישבור את כל התורה ולא ידע מזה כלום, ועוד יסבור שהכל הוא עושה על פי דין - לכן הוא שואל את כל מי שמחטט במידותיו על כל 'חוט השערה': "מה זאת!?"

"ואמרת אליו (שמות יג, יד): "בחזוק יד הוציאנו ה' ממצרים מבית עבדים" - כי לפי שיטתך שיש למעט בעסק 'בירור המידות', ושלדעת כי 'צדיק באמונתו יחיה' זה לבד סגי - למה היה צריך ה' לכל 'היד החזקה', לכל הניסים והנפלאות ולכל החרדה הזאת! היה לו להביא מיד את המכה האחרונה - מכת בכורות, ולהוציא אותם משם! אלא גם אתה תבין, כי לא ח"ו מחסרון היכולת לא עשה ה' ככה - כי היה יכול באמת להוציאם מיד; אלא שהרחיב ה' את האמצעים - להוציאם דווקא על ידי ריבויים והפגלתם ורוב אופניהם, כי על ידי זה נשארה לנו ידיעה רחבה בעניין 'בירור המידות' של האדם:

כי אף שכל החרטומים הודו כי יד ה' היא, כמו שנאמר (שמות ח, טו): "ויאמרו החרטומים אל פרעה אצבע אלוקים היא" - ובכל זאת לא פעל זה על פרעה לשחררם מיד, ואחר כל מכה ומכה נתחרט והקשה את לבו, כמו שנאמר (שם): "ויחזק לב פרעה ולא שמע אליהם כאשר דיבר ה'". והרי לנו עד כמה גדולה ה'נגיעה' וכמה קשה לפרוש ממנה: כי לא מפני שלא הכיר את הבורא ולא האמין בה' הקשה את ליבו, אלא רק מפני שמידותיו היו קשות ככרזל!

ויש לנו 'בירור' מזה, כי אם לא יעבוד האדם על מידותיו - לא יועיל לו אף אם יראה בחוש את הניסים והנפלאות! וגם האדם שנדמה לו שהוא מאמין בבוראו ומסור אל התורה - אם לא 'יברר את

מידותיו' ישאר עם כל כוחו ועוצם ידו (ע"פ דברים ח, יז) ויכשיר עם תורתו את כל רצונותיו! ומן "החזוק יד" ישיג התם הכרה עד כמה צריך האדם ל'בירור המידות'; ושלא להניח שום דבר ועניין דק של 'חוט השערה' - כי יש בכוחה להרוס את כל ה'לשמה' של האדם!

"וישאינו יודע לשאול את פתח לו" - השאינו יודע לשאול גרוע מכולם: הרשע אינו רוצה את ה'לשמה' לגמרי. והתם טועה באמצעים של 'בירור המידות'. והשאינו יודע לשאול אינו יודע מאומה מקיום התורה.

וזה הוא כמשל הידוע: על שניים שחלקו ביניהם במחלוקת הפוסקים על 'כוס של ברכה' - בדין ה'עיסור' מה הוא? האם הוא ע"י שהכוס יהיה מלא על גדותיו; או שלא יהיו ממלאים את הכוס על גדותיו, אלא מניחים קצת ריקן למעלה, והרי זה כעין 'טרה' סביב היין שבכוס - ומפרשים זאת בלשון 'עיסור'; וזהו ששנו 'עיסור' - מהכוס בעצמו (עיין ע"כ בברכות נא, א; בשו"ע או"ח קפג, ב בהגה; בט"ז, ד; ובמג"א, ד).

ואמר האחד, שלפי שכלו הדין הוא דווקא כמו הסובר שיהיה חסר בכוס מעט. ושאל אותו חברו: מאין תדע? ענה הוא בפשיטות: ודאי כן הוא - כי אם יהיה הכוס מלא על כל גדותיו ישפך ממנו על בגדיי ויעשה רבב עליהם... (ע"י ע"כ עוד במאמר 'בדרכי הביטחון').

זה האדם שהוא בגדר 'שאינו יודע לשאול': אינו יודע כלום מה היא תורה; מה היא עבודה; מה הוא 'לשמה'; ומה הוא 'בירור המידות' - אלא אינו חס הוא רק על רבב שבבגדו, וכל מעשיו הם כמו גולם. לאדם הזה צריך אתה 'לפתוח לו ולהשכילו כי הוציאנו ה' ממצרים ונתן לנו את התורה; ולפתח את מוחו שידע לבקר את החיים שלו - באיזה עולם הוא נמצא ואל מה הוא רודף; ואיך שחיוו הם כמו המשל הידוע (ע"פ 'בן המלך והנזיר' שער השבע עשר; ו'חיבור התשובה' למאירי, משיב נפש, מאמר ב' פ"ט):

שכלב אחד הייתה לו חתונה אחת בתוך העיר וחתונה שניה חוץ לעיר, ורצה ליהנות משניהן. עשה חשבון לעצמו כך: החתונה שבתוך העיר יש לי בידי וקרוב אני לה, ולא אפסיד אותה כלום; והחתונה שחוץ לעיר רחוק אני ממנה ואוכל אני להפסידה. אני אעשה כן: אלך מתחילה לחתונה הרחוקה ואחטוף שמה מה; והקרובה לא אחזר אותה. ולא הרגיש סכלותו - כי אם ילך לחוץ העיר, תהיה פלונית הקרובה ובתוך העיר הרחוקה. הלך חוץ לעיר, וכשבא שמה כבר איחר את המועד. הלך בחזרה לעיר, ובטרם בא כבר נגמרה החתונה, ונשאר קרח מכאן וקרח מכאן. ובהיות והצטער על זה מאוד, דחק את עצמו אל הדלת שיתנו לו על כל פנים מה; ונתנו לו במקל על רגליו ונעשה חיגר... (וע"י עוד בהקדמה: 'אל הקורא').

כן הוא בעולמו: רוצה לבלוע את כל הממון והכבוד, ורוצה לרקוד על כל החתונות. ומה שיש לו אינו רוצה; ורוצה רק מה שאין לו; ומה שאין לו אינו משיג - ובתוך כך מאבד את מה שיש לו! וכה תבינהו, עד שיתחיל לראות בעיניו ולשמע באוזניו מה לרחק ומה לקרב.

(מדרגת האדם - בתיקון המידות פ"ה. תש"ח לעוסקים במלאכת הקודש, בהדרת הספק

'מדרגת האדם' ע"פ המהדורה הראשונה שיצאה לאור בחיי הסבא זצ"ל, שהעבירו לנו מאמר זה לזיכוי הרבים).

ויש כח ב'מחר' יותר גדול מן ה'עכשיו' - הכח הזה לא לבד שלא יניחהו ללכת מעלה, אלא שיורידהו מטה מטה: כי כשם שפעל עליו ועשיו לוותר את מידת החסידות מפני העתיד - כן גם אם יזדמן דין ממש ויהיה סתירה לעתיד, גם כן יפעל זה עליו לדחות את ההווה מפני העתיד! ולא רצה להיות כמת גם מן מידת חסידות; והיה כל כך להוט אחר מידת חסידות של ה'עכשיו' - עד שלא עמד לו על דרכו כל המצב הרוחני של העתיד. וכיון שנשא שיקול דעתו להפקיר - הפקיר, ולא חס ולא חת מפני כל העתיד!

ונמצא, שהרגיש את ההרהור הזה ל'פרשת דרכים': אם יתן מקום ליצר ע"י ההרהור - יעשה לו מכך מדרגה למה שאחריו; והוא 'פתח' שיכנס בו היצר דרך הרהורו לדיבורו ולמעשיו - שכך הוא דרכו של יצר הרע (ע"י ע"כ לעיל בפ"ב). ונמצא, שאף שהיה לו מקום לוותר את מידת החסידות מפני מצב הרוחני של העתיד - לא רצה כן, כי כאן 'מצא בעל חוב מקום לגבות את חובו'; וכאן יוכל לגדור בעד היצר - שלא להניח שום מקום אצלו לגמרי!

ואם כן, מדוע יביש על המחז? ומה ירוויח כי יהיה לו את המחז?! - כי הלא בעת שההווה אינו ישר, אם כן גם כל הימים שיבואו אחריו יהיו אינם ישרים. כמו שבעת שהסוד אינו ישר, כל הכותל הבנוי עליו מתעקם והולך - כן כל הימים נגזרים זה אחר זה אחר זה אחר ההווה, ולכן ראה אותו 'חסיד' את ההווה גופא לעתיד. ועל כן, אם יעמוד חזק בהווה, אשר כל העתיד אינו עומד לו כת על הדרך - יהיה אדם אחד בהווה ובעתיד. אך אם לא ירגיש את זה לחיסרון, ולא יתן את כל החשיבות והמסירות נפש בעד ההווה - יהיה אדם אחר בהווה ובעתיד.

ואימתי יכול העתיד להיות ישר? - בעת שההווה יהיה על פי התורה ותיקון המידות. ולכן קיבץ הוא את כל מסירות נפשו להילחם בעד ההווה ולהפקיר את כל החשבונות הרבים!

ואומנם, מה היה הסוף? - "במידה שאדם מודד מודדין לו" (סנהדרין ק). ועל כן 'זימן לו סוכה אחת של נצפה" ("ענף של אילן הנקרא נצפה". קרבן העדה), ועלת לתוכה וגדרתא (לתוך הפרצה עלתה הסוכה ונגדרה". שם), ממנה היה ניזון וממנה היה מתפרנס כל ימיו" - כי "שומר מצוה לא ידע דבר רע" (קהלת ח, ה).

וקודם שהרהר באיסור לא היה יכול לעלות למדרגה הזאת; כי בעת שהיה צדיק גמור לא היה צריך להפקיר את כרמו, ולא היה לו 'בירור' אם יכול הוא לעמוד גם בלא הכרם. ועכשיו, שהרהר באיסור ושב ממנו, והפקיר את כרמו - נתברר לו כי גם בלא כרם יכול לעמוד. וזה שאמרו חז"ל (ברכות לד:): "מקום שבעלי תשובה עומדין צדיקים גמורים אינם עומדין".

והחכם שרואה את 'דרך הראשונים' הוא שואל: "מה העדות והחוקים והמשפטים אשר ציווה ה' אלוקינו אתכם?"; ושאלתו היא: מה עמנו?! למה אין אנו הולכין בדרך הזה?! למה חסר לנו את ה'שיקול הדעת' האמיתי? ולמה אין אנו מפקירין את כל ה'חשבונות הרבים' בעד כל עניין ואפילו דבר דק שבהווה!?

תשיב לו: "אף אתה אמור לו כהלכות הפסח - אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן" - שתעשה כמו הלכות הפסח: ראשית, לצאת ב'הסכמה חזקה' - שהכל בטל ומבוטל אצלו מפני קיום התורה. וכמו ש"אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן" ("פירוש, משסיימו לאכול הפסח לא יעקרו ממקומן לאכול במקום אחר ואפילו באותו מקום לא יאכל אחריו שום דבר". ט"ז או"ח תעח, א) - כן אין אחר התורה כלום; ויבחר את כל מה שתבחר לו התורה!

ושנית, כמו שאמרו חז"ל (כדלעיל): "משל, לשני בני אדם שצלו את פסחיהן; אחד אכלו לשום מצוה, ואחד אכלו לשום אכילה גסה. זה שאכלו לשום מצוה - 'צדיקים ילכו במ'. וזה שאכלו לשום אכילה גסה - 'ופושעים ישלכו במ'". ולכן ימסר אל ה'ביתנים' של הצדיק ה'עובד': לרדוף אחר ה'לשמה'; וכל 'חוט השערה' מן אכילה גסה יבערה מן העולם; ויהיה נכון להילחם אפילו בעד הרהור דק שבהווה ולהפקיר מפניו את כל העתיד - ובוה ישיג את 'דרך הראשונים'.

והתם שואל: "מה זאת". ויש בין התם לרשע חילוק זה: כי הרשע מתנגד הוא ל'לשמה' ול'בירור המידות'. ואילו התם סובר כי ישיג את ה'לשמה' בלא 'בירור המידות'. ולכן שואל הוא: "מה זאת!?" - למה צריכין את כל 'ביטול העולם' (ע"י ע"כ ב'בתחומא' וישב, ג, במעשה דרבי, ר"ש בנו ור"ה הגדול); ולהכיר את 'פחיתות העולם' (ע"י ע"כ בדרשת הרמב"ן על קהלת, בד"ה: 'אבל תדע שהקושיות הגדולות וכו' ויש בזה טעם לפחיתות העולם והנאותיו'; ב'כד הקמה' לרבינו בחיי, אבל

(ב), בד"ה: 'ובמדרש שבתי וראה וכו' להורות על פחיתות העולם; וב'מסילת ישרים' פ"ז); ולברר את כל המידות (ע"י ע"כ במאמר 'בבירור המידות', ובמאמר 'בחשבון הצדק' פרקים י, יא; ובכ"מ); ולהיות מבקר גדול בין טוב לרע (ע"י במאמר 'בחשבון הצדק', שם). ועוד שואל הוא: למה נחזק דווקא את האמצעים האלה, ולא די בזה שידוע כי: "שויתי ה' לנגדי תמיד" (תהילים טז, ה; וע"י בשו"ע או"ח א, א); ו"צדיק באמונתו יחיה" (חבקוק ב, ד; וע"י עוד במכות כד).

אין הוא מבין את האמצעים האלה להכרחיים; כי אם לא יכיר אשר (משלי ג, יז): "דרכיה דרכי נועם" (ע"י ע"כ לעיל בפ"ב ובפ"ג; במאמר 'בתקופות העולם' פ"ו; ובמאמר 'בדרכי התשובה'); ואם

מאמר כללי לכבוד חג הפסח

מרתן הסבא מקלם זצוקלל"ה

ואין לך כל אדם שלא סבל יסורין בחייו ויכול לצייר בלבו מזה, אם יסורים קטנים כאלה - נגד יסורי הנפש - קשים ומרים כ"כ, יסורי הנפש צאחוכ"כ, מי יכולה ומי ישאנה? ויאמר האדם לנפשו הנצל כצבי מיד. ומה נעמו הדברים של מעלה "יזכיר לו יום המיתה" פי', לו לעצמו, ה"ז ממש עצת הכתוב "הי מסתכל בעצמך כאילו אתה עני", מזה לקחו חז"ל עצתם, "יזכיר לו יום המיתה" לעצמו.

היוצא מדברינו בעליל, כי אי אפשר לו לאדם להבין היטב לאשורו, שום דבר שכלי רק על ידי ההתקרבות לחוש.

והנה עיקר מצות חג הפסח וזכרון יציאת מצרים, רק שיתברר לאדם שכר ועונש, כמו שכתב הרמב"ן ז"ל סוף פ' בא, כי נתברר שיש לעולם מנהיג ומשגיח, ויענש למצרים על זדון לבם, והטיב לעמו ישראל בעבור ששבו אליו ושמו משמרתו וזעקו אליו, והנה דבר שהי' לפני כמה שנים, שתעשה עליו רושם ההתפעלות הזאת, שראוי להתפעל מזה, אי אפשר בפשוטו, ע"כ באו חז"ל ויעצו לנו ג"כ כנ"ל, לקרב אל החוש, היינו לצייר ציור אמתי, אילו הי' עבד והי' מוציאין אותו משם, מה הי' חושב אז? הי' מתבונן גדולת הארון המוציא, והי' מוסר עצמו וכל אשר לו להאדון לעולם, ועל ידי ציור הנ"ל תעשה זכירת יציאת מצרים רושם חזק עליו. ונמצא כי אין כוונתם לחייב כאילו הוא יצא, זה אי אפשר רק לגדולי החכמים, אבל באו לחייב את האדם, לקרב הנס של יציאת מצרים אל החוש, היינו לצייר כאילו המעשה קרה לו בפועל, וכענין עצת הכתוב "את העני עמך" ועל ידי זה יתפעל מהנס, ויראה כי יש לעולם ארון ומנהיג ואותו נירא, ואותו נעבוד סלה, וטוב לנו סלה. ומתאים שני המאמרים מפורים ומפסח משולבים זה בזה, וזה כפתור ופרח!

ויקרא נא הדברים בנחת ובישוב הדעת, ואקוה שיקבל נחת מזה ויקדים לי תודה רבה כי רבה היא, מאז אשר זכיתי ליהנות מאור גדול אור עולם אדמו"ר ז"ל ונכנסתי מעט בחכמת המוסר, ראיתי כי רק זאת עם החכמה, היא התורה המונחת בקרן זוית, תלמד לאדם דעת ללחום מלחמתה של תורה, היינו מלחמת הטבע, הפראות אשר האדם יולד בה, ומלחמה גדולה לכבוש כח עז ועצום כטבע, תחת ממשלת השכל, אשר עוזריו מעטים והולך ודל, והטבע הולך וגדול, זקני ע"ה וכו' מלבד הגבורה הנצרכת לכבוש טבעו, יותר מזה להכיר דרכי הערמה, אשר היצר מערים את האדם בכל מיני ערמה, להלכידו עפ"י הכרתו טבע של כל אחד ואחד לפי דרכו, כענין שנאמר תהלים קמ"ב "באורח זו אהלך טמנו פח ליי" ע"כ ההכרח לדעת ערמת היצר עפ"י כחות הנפש וזו היא חכמת המוסר.

וזו היא מאי דאיתא בזוהר הובא בכוזרי: "כד הוי בעי למלפא פרקא דחוכמתא הוו קדמו למילף פירקא דשטותא, בכדי למינדע מזה פירקא דחוכמתא" והאריך בזוהר בזה [עיין בזוהר פרשה תזריע] וזו היא חכמת המוסר בכלל: דרכי היראה - היא פרקא דחוכמתא, דרכי הטבע ופראותו - היא פרקא דשטותא.

והנה רוב העולם מוזרים המה מחכמה הלזו ואנכי מאז הכרתי מעט, אהי' כדמות אפוטרופוס למוסר להרחיבה, כי ידעתי כי חכמה בלי מוסר כמאכל תפל בלי מלח, וכ"פ כתבתי גם לרו"כ מזה, עד שמצאתי תנא דמסייע לי, הוא הגאון יעב"ץ ז"ל, היה אפוטרופוס גדול למוסר, [ואולי זה אצלי ירושת אבות, כי אנחנו ג"כ ממשפחת אביו הגאון חכם צבי ז"ל.] להעתיק כל דבריו קשה לי אך אעתיק מעט, ז"ל: אמר החכם אין לך דבר שמחדד השכל כמוסר והחכמה, כי המוסר שומר השכל מטעות המדומה וכו', וכו', ואמר עוד: דע בני כי לא תשלם לאדם החכמה אם אין לו מוסר וכו', ואף שלמה המע"ה סמך מוסר לחכמה "לדעת חכמה ומוסר" מפני שאין חכמה בלי מוסר וכו' עכ"ל. מעט מן המעט כמדומה לי שאני כתבתי זאת פעם לרו"כ ג"כ טרם ראיתי דבריו, ורבות מאד דברנו תמיד בזה, לברר כי כן הוא.

והנה ת' הראה לי רב גדול אחד על זה הפסוק במדרש משלי ז"ל "כל מי שיש בו חכמה לומד מוסר וכל מי שאין בו חכמה אינו יכול ללמוד מוסר" הרי כי מי שאינו לומד מוסר, אות הוא כי אינו חכם, ע"כ אינו יכול ללמוד מוסר, ומי שהוא חכם בהכרח לומד מוסר, כי בלי מוסר אינו חכם, ולכן אמר המדרש ברישא "כל מי שיש בו חכמה ודאי לומד מוסר" כמו שכ' הגאון יעב"ץ ז"ל, כי לא תשלם החכמה בלי מוסר, ומסיפא מבואר "כי ללימוד המוסר צריך להיות חכם" והיינו כפי מה שביארנו מה הוא מוסר: פרקא דחוכמתא ופרקא דשטותא כנ"ל, וזה ברור למבין.

(חכמה ומוסר חלק א סימן כז)

והנני להודיע לרו"כ דבר חדש, אשר עלה על דעתי זה לא כבר, כונה בדחז"ל, אשר זה כמה שנים הייתי נבוך בזה, ועתה נודע לי כונת המאמר, ועדיין לא הודעתי לאחר זולתי, רק רו"כ הוא הראשון.

ידוע מאד"ל בערבי פסחים קט"ז ע"ב במשנה שם: "בכל דור ודור חייב אדם לראות א"ע כאלו הוא יצא ממצרים" מעודי הייתי נבוך בזה, איך יוכל האדם לקיים הלכה זו, והלא אמרו "חייב", וכל מקום שאמרו חייב, חובה הוא, ואיך יוכל האדם לקיים הלכה זו, שי' בעיניו כאלו הוא יצא ממצרים, ולפי מצבי הדל אי אפשר זאת ולא אבין איך יוכל אדם לחשוב זאת בעיניו, כאלו הוא בעצמו יצא ממצרים? ואם יש אדם גדול במדרגה זו לחשוב זאת, איך נפסק הלכה זו לכולם? והלא לא רבים יחכמו כ"כ? ומלפנים הייתי אומר פשטים בזה, אבל לא נתקרה דעתי בזה, ובזו השנה עלה על דעתי בעז"ת כונה פשוטה בזה להפליא, ויקרה היא אצלי מאד, - ומדרכי ליקר דרו"ל, ולא אומר רק למי שאחזיק אותו להועיל, ואם לאו הרי זה בעיני ממש כמו שלקחתי חפץ יקר מאד, ואתן אותו למי שישליך אותו חוצה, כן היא דרכי. ואח"כ מצאתי בראשונים שכן צריך להיות, והאמת זה כלול בדרו"ל (ברכות ס"ג): "אם ראית דור שהתורה חביבה עליו פזר ואם לאו כנס" ומה נעמו דברי קדמון אחד, הובא בר"י על אבות, וגם הגאון יעב"ץ ז"ל מביאו, אמר על חכמה "שמור שמירת נדיבים" ואמרת הפירוש כך הוא: כי הנה כמו הנדיב, אשר באמת ממון יקר בעיניו, כענין שאמרו: "צדיקים חביב עלי' ממונם יותר מגופם, למה? שאין פושטים ידהים בגזל", הרי שכן צריך להיות ליקר ממון, אך אם אינו חס על ממונו היקר בעיניו, להתנדב במקום מצוה, ונזהר מגזל, זהו באמת ראוי לקרוא נדיב; ואם לא הי' יקר בעיניו ממונו אין זה אות על נדבת לבו, וכן ממש צריך להיות בחכמה, מי שנקל בעיניו ליתן חכמה ליהי' מי שיהי', זה אות כי חכמה אינה חשובה בעיניו לכולם, ולדבר המזולזל ואינה שומרה, משא"כ מי שאינו נותן חכמה רק לחכמים הראויים לחכמה - זה אות כי נדיב הוא, ורוצה ליהנות למי שיהנה ממנה, וזוהי כונתם "שמור שמירת נדיבים" פי', כמו שהנדיב אינו נותן ממונו החביב לו רק לראוי, כן אל תתן חכמה רק למי שחביבה עליו, ות' כי יקמתי מסברא, ושמתתי כי מצאתי כן בראשונים ז"ל, והנה לרו"כ אשר אני רואה שד"ת חביבין לו בשמחה ובטוב לב, אשמח כי יעזרני השי"ת לכתוב לאדם נכבד גדול כמוהו, אשר ת' עושה עליו רושם חזק. והנה לבאר המאמר הנ"ל בכל דור כו' אקדים עוד מאמר לסמוך גאולה לגאולה, ממגילה דף י"ד ע"א "גדולה הסרת טבעת יותר ממ"ח נביאים וז' נביאות שנתנבאו להן לישראל, שכולן לא החזירו למוטב, ואילו הסרת טבעת החזירן למוטב" המאמר הזה אומר דרשני, מאי קמ"ל בזה? והנראה כי דבר גדול חדשו בזה.

למדנו מזה: כי החכם היותר גדול בחכמה, כמו שהי' ישראל בזמן הנביאים, עכ"ז לא תעשה עליו רושם כ"כ החכמה בשכל לבד, כמו שעשה הדבר בחוש בימי מרדכי ואסתר, וא"כ כיון שהכרת החוש חזקה כ"כ, צריך האדם לקרב שכר ועונש כל מאי דאפשר לחוש, דהיינו לצייר יסורין, כאילו הם באים ממש עליו ח"ו, ולהתבונן היטב כמה קשה לסבול, וכענין שנאמר: "טוב ללכת אל בית אבל כו' והחי יתן אל לבו" פי', יצייר בלבבו אז ענין המיתה על עצמו ולא על פלוני, וכענין שאז"ל: "יזכיר לו יום המיתה" מאי "לו"? מתור הוא! אבל דבר גדול כונו בזה לבאר כי האדם החושב על מיתה סתם, הרי זה כאלו חושב על מיתת פלוני, ולא הוא, ולכן אמרו "יזכיר לו יום המיתה", פי', יזכיר לו לעצמו ציור יום המות, וכן בכל מיני יסורין יצייר לעצמו כמה יסבול העובר על ד"ת, וזה יועיל הרבה להזהר מכל חטא; וזהו שאז"ל "גדולה הסרת טבעת", פי', ללמוד לנו החוב לקרב כל העונשים לחוש, וזוהי כונת ר"ע: "כל ימי הייתי מצטער" - וכן כתוב במשפטים כ"ב פ' כ"ד "אם כסף תלוה את העני עמך" ופירש"י שם: את העני עמך - הוי מסתכל בעצמך כאילו אתה עני עכ"ל, כונתו מבואר, כי הכתוב נותן עצה לאדם, שאל יתעצל להלוות כי טבע האדם להתעצל בזה, ואמר הכתוב הוי מסתכל כאילו אתה עני, האם הי' טוב לפניך שיתעצל המלוה, כן לא תהי' אתה עתה מתעצל להלוות, הרי דברינו מבואר להדיא כי הכתוב מצוה לקרב הדבר אל החוש, כאלו אתה עני ואז יקל לך ההלואה.

ומעתה אם בדברי העולם, שיש לאדם הרגש, יש לאדם לקרב אל החוש, כדי שיעשה עליו רושם הרצון להועיל, בדברים שאין לאדם הרגש בהם, כמו ענין המיתה, שעדיין לא טעם בחייו מה טעם המיתה, ומכ"ש מה שאחר המיתה השכר והעונש המופלג, אשר אין לאדם שום הרגש בהם בחיים, אין עצה לאדם שיעשה עליו השכר והעונש רושם, רק על ידי ההתקרבות לחוש, כמו שכתבנו למעלה לצייר בלבו עמוק, ציור אמיתי, כמה קשים ומרים היסורים,